

у праслов'янську добу утворила субстантиви, розвивалася за такими моделями: *існування* → *суб'єкт існування* → *назва за суб'єктом, існування* → *суб'єкт існування* → *час існування* → *назва за часом*. Назви рослин одержали своє сучасне значення в результаті дії тих самих тенденцій семантичного розвитку, що й інші віддієслівні ботанічні назви, а саме: *дія* → *суб'єкт дії* → *назва за суб'єктом*.

Досліджений матеріал показав, що семантичні зміни праїндоевропейських основ (коренів) характеризуються актуалізацією потенційних сем “суб'єкт”, “об'єкт”, “дія” та ін. Структура моделей розвитку праїндоевропейських дієслівних основ (коренів) залежить від того, до якої лексико-семантичні групи вони належать. Наприклад, особливістю семантичних моделей підгрупи праїндоевропейських основ (коренів) із спільним значенням “збільшення” була така модель *збільшення* → *суб'єкт* → *назва за суб'єктом*, що вкладається у загальну семантичну модель: *дія* → *суб'єкт дії* → (*об'єкт дії*) → *назва за суб'єктом дії (об'єктом дії)*. Якщо в праїндоевропейській період у структурі дієслів певної групи поширеними були семи фізичної дії, впливу, динаміки і подібних, то на етапі праслов'янської мовної єдності більшість розглянутих дієслівних слівосформ субстантивувалися: власне тут доміантними стали такі семи, як “суб'єкт дії”, “об'єкт дії”, “знаряддя дії” тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Български етимологичен речник / Съст. В. И. Георгиев, И. Заимов, Ст. Илчев. – София : БАН, 1971-2002. – Т. 1–6.
2. Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры / Т. В. Гамкрелидзе, В. В. Иванов. – Тбилиси : ТбГУ, 1984. – Т. I–II. – 1328 с.
3. Етимологічний словник української мови : в 7-ми т. / За ред. О. С. Мельничука. – К. : Наукова думка, 1982–2004. – Т. 1–4.
4. Miklosich F. Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen / F. Miklosich. – Wien, 1886. – 547 s.
5. Праславянский лексический фонд / Под. ред. О. Н. Трубачева. – Вып. 1–29. – М. : Наука, 1974–2002.
6. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Макс Фасмер. – М. : Прогресс, 1986–1987. – Т. 1–4.
7. Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Мінськ : Навука і тэхніка, 1978-1993. – Т. 1–8.

МЕТАФОРИЧНІ ПЕРЕНОСИ З НАЗВ АРТЕФАКТІВ НА НАЗВИ ЛЮДИНИ ЗА ФІЗИЧНОЮ ОЗНАКОЮ

(на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов)

ПОДЕНЄЖНА Т. О.

Донецькій національний університет

Пропонована стаття містить результати зіставного дослідження семантики найменувань людини за фізичною ознакою (далі – НЛФО) в англійській,

німецькій, українській і російській мовах, утворених унаслідок метафоричного переносу від назв артефактів, тобто таких лексичних одиниць, як англ. *bag* сленг., лайл. “потворна або сварлива жінка або дівчина” (букв. “сумка, мішок”), нім. *der Kleiderständer* розм. “висока худа людина” (букв. “вішалка для одягу”), укр. *каланча* сленг “довга і худа людина” (букв. “висока спостережна башта на будинку пожежної команди”), рос. *шкаф* жаргон. “велика, міцна людина”.

Теоретичною основою для дослідження метафоричних найменувань людини в сучасній лінгвістиці слугують роботи Н. Д. Арутюнової, М. Блека, В. Г. Гака, Дж. Лакоффа, Г. М. Склярєвської, В. Н. Телії, С. Ульмана [2; 3; 4; 5; 6; 13; 9; 10; 11; 14] та інших лінгвістів. Проблема аналізу найменувань людини, утворених від назв артефактів, порушується в роботах Г. М. Склярєвської, С. Л. Акопової, Н. В. Лобур [9; 1; 8], але системного дослідження найменувань людини за фізичною ознакою з цим типом метафоричного переносу на матеріалі кількох мов і з залученням стилістично зниженої, сленгової лексики ще немає. Актуальність дослідження зумовлюється недостатнім рівнем вивченості метафоричних переносів з назв артефактів на назви людини за фізичною ознакою в досліджуваних мовах як окремо, так і в зіставному аспекті.

Мета дослідження полягає у виявленні спільних і відмінних рис у семантиці НЛФО, утворених від назв артефактів, в англійській, німецькій, українській і російській мовах.

Для досягнення мети необхідним є розв’язання таких завдань:

- 1) створити семантичну класифікацію НЛФО, утворених від назв артефактів, і проаналізувати продуктивність семантичних підгруп;
- 2) виокремити моделі утворення досліджуваних одиниць залежно від ознаки, покладеної в основу метафоричного переносу;
- 3) виявити мовні паралелі серед метафоричних переносів з назв артефактів на назви людини за фізичною ознакою в досліджуваних мовах.

Матеріалом дослідження є НЛФО, утворені внаслідок метафоричного переносу від назв артефактів, в англійській, німецькій, українській і російській мовах, дібрані методом суцільної вибірки з тлумачних словників стандартної мови і сленгу. Загальний обсяг вибірки становить 268 од. (в англійській – 36 од., у німецькій – 103 од., у українській – 55 од., у російській – 73 од.).

Метафоричні переноси з назв артефактів на назви людини, як і метафоричні характеристики людини інших типів, використовуються не для номінації як такої, а для експресивної характеристики людини, і функціонують з певною стилістичною настановою (зниженість, жартівлива або негативна оцінка предмета мовлення) [9, с. 101]. Крім того, НЛФО, утворені від назв артефактів, – це переважно розмовні або сленгові слова (що підтверджується відповідними стилістичними позначками в тлумачних словниках), а це значить, що вони відрізняються від нейтральних слів своєю зниженістю (оцінною, етичною та естетичною) [7, с. 12]. Іншими словами, НЛФО, утворені від назв артефактів – це переважно розмовні або сленгові слова, що характеризуються оцінною, етичною та естетичною зниженістю, експресивністю значення, напр., англ. *fluff* сленг. “жінка, особливо приваблива, яку розглядають тільки як об’єкт сексуального бажання” (букв. “пух, пушок”), нім. *die Dranktonne* фам.-розм., зневажл. “товста людина, яка їсть без розбору все, що їй запропонують”, букв.

“бочка для помиїв”, укр. *протигаз* мол. жаргон, жарт.-ірон. “негарна жінка”, рос. *плоскодонка* жаргон ‘пласкогруда, худа, неприваблива жінка’

Семантична група НЛФО є неоднорідною за своїм складом, у її межах виокремлюються три основні підгрупи: а) найменування людини за антропометричною ознакою; б) найменування людини за фізичною привабливістю / непривабливістю; в) назви людини за ознакою окремої частини тіла. Продуктивність метафоричних переносів з назв артефактів на назви людини зазначених підгруп є неоднаковою.

Переважає більшість НЛФО, утворених від назв артефактів, у німецькій, українській і російській мовах характеризує людину за **антропометричною ознакою** (нім. – 74 од., укр. – 37 од., рос. – 63 од.), в англійській мові таких найменувань дещо менше (18 одиниць). Метафоричні переноси з назв артефактів на назви людини за антропометричною ознакою виникають внаслідок порівняння фізичних ознак предметів (розміру, форми) з фізичними ознаками людини (зростом, масою тіла). Залежно від ознаки, покладеної в основу метафоричного переносу, було виокремлено такі моделі:

1. Модель “артефакт великого розміру (довгий і широкий) → товста, велика людина”, напр., англ. *tent* сленг “товста жінка в просторому, широкому одязі” (букв. “намет”), нім. *die Kiste* розм. “товста жінка” (букв. “ящик, скриня”), *der Koffer* розм. “товста дівчина” (букв. “чемодан, сундук”), укр. *тумба* сленг “товста, огрядна жінка”, *бомба* сленг “товста людина”, рос. *бурдюк* жаргон “товста людина”, *самовар* жаргон “товста людина”.

Товста людина порівнюється з різними технічними пристроями великого розміру, напр., англ. *diesel* сленг США “дуже великий чоловік” (букв. “дизельний двигун”), *cement-mixer* сленг “товста, агресивна жінка” (букв. “бетоноперемішувач, бетонозмішувач”), нім. *die Maschine* фам.-розм. “велика, товста жінка” (букв. “машина”), *die Fregatte* розм., лайл. “стара товста жінка” (букв. “фрегат”), укр. *духовка* мол., жарт.-ірон. “товста жінка”, рос. *бомбовоз* жаргон “товста людина”, *рефрижератор* жаргон “товста, огрядна людина”.

2. Модель “технічний пристрій або споруда → велика та фізично сильна людина”, напр., англ. *powerhouse* сленг США “дуже велика і сильна людина, особливо чоловік” (букв. “електростанція”), нім. *der Eisschrank* розм. “широкоплечий чоловік” (букв. “холодильник”), укр. *плуг* мол. жаргон., зневажл. “фізично сильний хлопець, переважно із села”, рос. *агрегат* жаргон. “сильна, тренувана людина”, *машина* жаргон. “велика, міцна людина”, *маховик* жаргон. “сильна людина”.

3. Модель “довгий (або високий) та тонкий артефакт → худа, висока або худа й висока людина”, напр., англ. *beanpole* сленг “висока худа людина” (букв. “опора для квасолі”, *lamp-post* розм. “висока людина” (букв. “ліхтарний стовп”), нім. *der Besenstiel* розм. “худорлява людина” (букв. “палка від мітли”), *die Stange* розм. “висока людина” (букв. “жердина”), укр. *каланча* сленг. “довга і худа людина”, *швабра* сленг. “довга, худа людина”, рос. *шпала* жаргон “висока людина”, *каланча* розм.-зниж. “людина дуже високого зросту”, *вешалка* жаргон “дівчина, топ-, фотомодель (високого зросту, худорлява)”.

4. Модель “артефакт маленького розміру → низька за зростом людина”, напр., англ. *picayune* сленг. “низькоросла людина” (букв. “монета в 5 центів”),

squirt сленг “низькоросла або / і безхарактерна людина” (букв. “шприц, спринцівка”), нім. *der Knopfl* розм., зневажл. “чоловік низького зросту” (букв. “гудзик, кнопка”), *die Zwecke* розм. “хлопець, юнак дуже низького зросту” (букв. “цвяшок”), укр. *чинарик* крим. “людина низького зросту” (букв. “недопалок”), *итемп* мол. жаргон “хлопець невисокого зросту” (букв. “тавро”), рос. *шпингалет* розм.-зниж. “юнак або підліток низького зросту”, *кнопка* розм., перев. жарт. “людина дуже низького зросту”.

5. Модель “артефакт, що має кулясту або кубічну форму → товста й низька людина” (зафіксовано в німецькій і російській мовах): нім. *der Stöpsel* розм., жарт. “низька і товста людина” (букв. “пробка, чіп”), *das Tönnchen* розм., жарт. “маленька товста людина” (букв. “бочонок”), *die Kugel* розм. “приземкувата, товста людина” (букв. “куля, кулька”), *der Knorz* розм. “присадкувата і товста людина” (букв. “пень”), рос. *тумба* жаргон. “товста невисока жінка”, *тумбочка* жаргон “товста невисока жінка”, *мячик* розм. “повна, пухка, переважно низького зросту людина”, *кубышка* розм.-зниж. “повна, низького зросту людина”.

Спільними для мов набору виявилися:

1) порівняння товстої людини з бочкою, напр., англ. *barrel* сленг. “товста людина” (букв. “бочка, бочонок”), *tub* сленг. “товста людина” (букв. “діжка, бочонок”), нім. *die Tonne* розм., жарт. “велика, товста людина” (букв. “бочка”), *das Faßl* розм. “товста людина” (букв. “бочка”), укр. *бочка* сленг. “дуже товста людина”, рос. *бочка* жаргон “товста людина”;

2) порівняння великої і сильної людини з шафою (крім англійської мови): нім. *der Schrank* розм. “високий, широкоплечий чоловік” (букв. “шафа”), *der Kleiderschrank* розм. “широкоплечий, сильний чоловік” (букв. “одежна шафа”), укр. *шафа* сленг “кремезна, мускулиста людина”, рос. *шифоньер* жаргон “велика, міцна людина”, *шкаф* жаргон “велика, міцна людина”.

Від назв артефактів можуть також утворюватися **найменування людини за фізичною привабливістю / непривабливістю** (англ. – 17 од., нім. – 19 од., укр. – 13 од., рос. – 7 од.). Такі метафори базуються не на безпосередній ознаці артефакту, а на асоціації, яку справляє артефакт на мовців:

1) модель “артефакт, на який приємно дивитися, який викликає позитивні емоції → приваблива жінка”, напр., нім. *die Schmutcke* розм. “гарненька дівчина” (*der Schmutck* “прикраса, дорогоцінності”), укр. *хусточка* сленг “гарна дівчина”, рос. *куколка* розм. “гарненька, гарно вбрана дівчина, жінка”;

2) модель “артефакт, на який неприємно дивитися, який не викликає приємних емоцій → неприваблива жінка”, напр., англ. *boot* брит. сленг “жінка, особливо неприваблива” (букв. “черевик”), нім. *der Feuerlöscher* розм. “неприваблива, нудна дівчина” (букв. “вогнегасник”), укр. *протигаз* мол. жаргон., жарт.-ірон. “негарна жінка”.

3) порівняння непривабливої жінки з артефактами може натякати на відсутність у неї жіночих форм: модель “артефакт геометричної форми → неприваблива жінка (без форм)”, напр., англ. *bag* сленг лайл. “потворна або сварлива жінка або дівчина” (букв. “сумка, мішок”), *bucket* сленг США “потворна жінка” (букв. “цебро”), нім. *der Eimer* розм. “потворна дівчина” (букв. “цебро”), *der Ofen* розм. “непринадна, неприваблива дівчина” (букв.

“піч”), *der Schrubber* розм. “потворна жінка” (букв. “швабра”), *der Topf* розм. “потворна дівчина” (букв. “горщик”), укр. *коробка* мол. жаргон “негарна дівчина або жінка”, *колода* сленг, “дівчина без фігури”, рос. *колода* жаргон “некрасива, нескладна жінка”, *доска* жаргон “жінка з пласкою, як у чоловіка фігурою”, *плоскодонка* жаргон, “пласкогруда, худа, неприваблива жінка”.

Специфічним для німецької мови виявився метафоричний перенос назви не функціональної речі на назви непривабливої жінки: *der Ladenhüter* розм. “несимпатична, некрасива дівчина” (букв. “залежаний товар”), *die Lusche* розм. “нерозумна, неприваблива дівчина” (букв. “гральна карта, яка не дає очків”), *die Scharteke* фам.-розм., зневажл. “потворна стара жінка” (букв. “стара порвана книга, макулатура”).

Серед метафоричних переносів з назв артефактів на назви людини за фізичною привабливістю / непривабливістю було виявлено кілька мовних паралелей: перенос від назви ляльки на назву привабливої жінки і перенос від назви опудала на назву непривабливої людини:

– англ. *doll* сленг. “приваблива і нерозумна дівчина або жінка” (букв. “лялька”), *dolly* сленг. “приваблива молода жінка” (букв. “лялечка (іграшка)”), нім. *die Puppe* розм. “гарненька, витончена дівчина” (букв. “лялька”), укр. *лялька* сленг. “гарненька дівчина”, *лялечка* “гарна жінка, схожа на іграшку вбранням і виглядом”, *пупсик* “гарненька дівчина”, рос. *куколка* розм. “гарненька, гарно вбрана дівчина, жінка”, *кукленок* розм. “гарненька дитина”;

– нім. *die Vogelscheuche* розм. “без смаку вдягнена, потворна жінка” (букв. “опудало”), укр. *опудало* лайл., зневажл. “про негарну людину”, *чучело* рідко, лайл., зневажл. “про негарну людину”, *страхонуд* розм. “людина або тварина, що має потворний зовнішній вигляд” (букв. “опудало”), рос. *пугало* “дуже некрасива, потворна людина”.

Метафоричний перенос назв артефактів на назви людини за ознакою окремої частини тіла є малопродуктивним у мовах, що досліджуються (англ. – 1 одиниця, нім. – 10 одиниць, укр. – 5 одиниць, рос. – 3 одиниці), напр., англ. *cueball* сленг. США “лисий чоловік” (букв. “більярдний м’яч”), нім. *die Wasserstoffbombe* розм. “жінка з білявим волоссям” (букв. “воднева бомба”), укр. *луна* сленг “людина з банькуватими очима”, рос. *лампочка* жаргон, “кудлата або кучерява людина”.

Найбільше таких метафор зафіксовано в німецькій мові, переважно за рахунок переносів назв пласких предметів на назви пласкогрудої жінки: *das Brett* розм. “пласкогруда дівчина або жінка” (букв. “дошка”), *das Bügelbrett* розм. “пласкогруда дівчина або жінка” (букв. “прасувальна дошка”), *das Plättbrett* розм. “пласкогруда дівчина або жінка” (букв. “прасувальна дошка”), *die Latte* розм. “пласкогруда дівчина або жінка” (букв. “планка, рейка”), *die Platte* розм. “пласкогруда дівчина або жінка” (букв. “блюдо, піднос”). Семантичні підгрупи НЛФО, утворених від назв артефактів, з кількісними даними наведено в таблиці 1.

Семантична класифікація НЛФО, утворених від назв артефактів

Семантичні підгрупи	Англ.	Нім.	Укр.	Рос.
	К-сть (%)	К-сть (%)	К-сть (%)	К-сть (%)
1. НЛ за антропометричною ознакою	18 (50%)	74 (72%)	37 (67%)	63 (86%)
2. НЛ за фізичною привабливістю / непривабливістю	17 (47%)	19 (19%)	13 (24%)	7 (10%)
3. НЛ за ознакою окремої частини тіла	1 (3%)	10 (10%)	5 (9%)	3 (4%)
Усього НЛФО, утворених від назв артефактів	36 (100%)	103 (100%)	55 (100%)	73 (100%)

Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки:

НЛФО, утворені від назв артефактів, – це переважно розмовні або сленгові слова, що характеризуються оцінною, етичною та естетичною зниженістю, експресивністю значення.

Переважає більшість досліджуваних НЛФО характеризує людину за антропометричною ознакою; в основі таких найменувань лежить уподібнення фізичних ознак предметів (розміру, форми) до фізичних ознак людини (зросту, маси тіла).

Назви артефактів великого розміру використовуються для номінації товстої, великої людини, маленького розміру – для номінації низької за зростом людини; худа й / або висока людина порівнюється з довгими (або високими) та тонкими предметами, товста й низька людина – з предметами кулястої або кубічної форми. Назви фізично сильної людини виникають внаслідок метафоричного переносу від назв технічних пристроїв або споруд.

Метафоричні переноси з назв артефактів на назви людини за фізичною привабливістю / непривабливістю становлять кількісно меншу семантичну підгрупу.

Такі метафори, як правило, базуються не на безпосередній ознаці артефакту, а на асоціації, загальному враженні, яке справляє артефакт на мовців: назви предметів, на які приємно дивитися, використовуються для характеристики привабливої жінки, і навпаки, назви предметів, які викликають неприємні асоціації, емоції, можуть слугувати для номінації непривабливої жінки. Порівняння непривабливої жінки з артефактами може також натякати на відсутність у неї жіночих форм.

Метафоричні переноси назв артефактів на назви людини за ознакою окремої частини тіла є малопродуктивними в мовах, що досліджуються. Спільними для мов набору виявилися такі типи переносів: “бочка → товста людина”, “шафа → велика й сильна людина”, “лялька → приваблива жінка”, “опудало → неприваблива людина”.

Для німецької мови, в якій виявлено найбільшу кількість НЛФО, утворених від назв артефактів, специфічним виявився метафоричний перенос назви нефункціональної, непотрібної речі на назви непривабливої жінки і перенос назв плоских предметів на назви пласкогрудої жінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аكوпова С. Л. Отпредметные названия человека / С. Л. Аكوпова // Рус. яз. в школе. – 1986. – № 5. – С. 83–86.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32.
3. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика) / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – С. 147–173.
4. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 153–172.
5. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Межд. отношения, 1977. – 264 с.
6. Гак В. Г. Языковые преобразования / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
7. Девкин В. Д. Специфика словаря разговорной лексики / В. Д. Девкин // Немецко–русский словарь разговорной лексики. – М. : Русский язык, 1994. – С. 12–29.
8. Лобур Н. В. Антропометрична метафора у мовній картині світу: типол. модель (на матеріалах укр. і чеської мов) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. В. Лобур. – Львів, 1997. – 22 с.
9. Метафора в системе языка / Г. Н. Скляревская ; отв. ред. Д. Н. Шмелев. – СПб. : Наука, 1993. – 150 с.
10. Телия В. Н. Вторичная номинация и её виды / В. Н. Телия // Языковая номинация. Виды наименований. – М. : Наука, 1977. – С. 129–221.
11. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / Вероника Николаевна Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с.
12. Glanzberg M. Metaphor and lexical semantics / M. Glanzberg // The baltic international yearbook of cognition, logic and communication. – V. 3 : A figure of speech. – 2008. – P. 1–47.
13. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, J. Mark. – Chicago : The University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
14. Ullman St. Semantic Universals / St. Ullman // Universals of Language / Ed. J. H. Greenberg. – Cambridge : Mass., 1963. – P. 217–262.

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРУ НЕЙТРАЛЬНИХ І КОНОТАТИВНИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ВІКУ ЛЮДИНИ В ІСПАНСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

ПРОЦЕНКО І. Ю.

Донецький національний університет

Сучасні дослідження у порівняльній семантиці здійснюються з позиції лінгвокультурології, яка ґрунтується на принципах порівняльної антропології В. фон Гумбольдта [8] й культурної антропології Е. Сепіра [18] й Б. Л. Уорфа [21], наукової дисципліни, що відображає процес взаємодії пріоритетів культури й мови. Особливе місце відводиться вивченню національного образу зовнішності людини як явища, що співвідноситься з історичним минулим і сьогоденням того чи іншого народу. Одним із важливих аспектів у цьому